

שלום עליכם - ילדות ביצירתו

מאת : גרשון ברגסון

המקוריים, כי אין כמוהו מקורי ברוח הכתיבה היהודית, בתוכן היהודי ובסגנונו המיוחד שנשמר, לפחות בחלקו, גם כשנשפך מכלי אל כלי.

ב.

בראשית דרכו לא התכוון שלום-עליכם לכתוב למען הילדים. כאשר כתב את סיפורו "האולר" ב-1886, לא שיער כי ילדים יהיו קוראיו העיקריים של ספר זה, שעתיד לתפוס מקום ב"מזרח" המקראות בעברית ובאידיש.

בסוף המאה הקודמת לא היתה ספרות-ילדים באידיש. הסופרים באידיש שהעמידו את הילדים כגיבורים ביצירותיהם — דינזון, שלום-עליכם, מנדלי ואחרים (לא רבים) — ניסו לקרב למבוגרים את עולמו של הילד, כדי שיראו אותו באור אחר, שיבינו, יעריכו אותו, שכן עד אז לא התייחסו אל הילד כפי שהיה ראוי לכך — אולי יחס של זלזול ואולי אדישות.²

א.

במלאות 60 שנה למותו של שלום-עליכם הופיע תרגום עברי חדש של ספרו **מוטיל בן פייסי החזן**. ברגש של סיפוק מותר לציין, כי ילדי ישראל יוכלו ליהנות מספר נעים לקריאה, מושך, מהנה ומעניין. בלי ספק אנשי-הביקורת עוד יעיינו, יבקרו, ישוו מקור לתרגום — תרגום ראשון לזה אחרון — ויחודש העיון ביצירה קלסית זו של שלום-עליכם. אני מנצל גורמים מזמנים אלה — 60 למותו, והופעת הספר — להפנות את תשומת-הלב של מחנכינו לשלום-עליכם הסופר הקלסיקן לגדולים ולקטנים, אולי נצליח להחזיר את קוראינו הצעירים למקורות ספרותיים משלנו.

ושלום עליכם, לדידי, הוא מן הראשונים ומן המקוריים שביניהם.

כן, ידוע גם לי, כפי שידוע לכם, כי הוא כתב בלשון אידיש. וכי סיפוריו תורגמו לעברית, אעפ"כ נכלול אותו בין

2. בזוי, "קינדער פריינד" ווארשא 1936 נומר 6—5 עמ' 3.

1. שלום-עליכם, מוטיל בן פייסי החזן. תרגום אוריאל אופק, הוצאת כתר, ירושלים, 1976.

העממיים היהודים והדפוס מהדורות רבות של יצירותיו ובין היתר "מאיסעס (מעשיות) פאר קינדער שאלעם אלייכעם געקליבענע ווערק. מאסקווע 1926.

ג.

עשרות סיפורים לילדים כתב שלום-עליכם. להוציא את האולר, שנכתב ב-1886, נכתבו רובם בעשר השנים הראשונות של המאה הנוכחית: השעון, הדגל, מעות-חנוכה (1900); ירק לשבועות, לא קם כמשה, כפרות, הסביבון, גלות ערב פסח, צער-בעלי-חיים — (1903); סיפורי-חג לכבוד חג הפסח — (1904); אסתר, לכבוד פורים — (1910) ואזכיר עוד את הסיפור בזוי (ראה לעיל) וכמובן יצירת המופת "**מוטיל בן פייסי החזן**", שסדרתו הראשונה, ב"**פריינד**" פורסמה בשנים 1907/8 וכתבתו נסתיימה ב-1916*. אין זה מקרה שרוב סיפוריו לילדים נכתבו בעשר השנים שצוינו. פוריותו של שלום-עליכם היתה שונה בתקופות שונות של חייו, עומד על כך בפרוטרוט דן מירון בספרו שלום-עליכם⁶. ומן הדין להדגיש: ילדים מופיעים גם ברבים מסיפוריו למבוגרים ללמדך מה רבה היתה חיבתו של שלום-עליכם אל הילד ובאיזו מידה

כלום ילדי ישראל לא ידעו לקרוא? כן, ידעו לקרוא עברית, אולם מורגלים היו לקרוא בלשון זו תורה ותפילות, קריאה לשם לימוד, אבל קריאה לשם הנאה היתה רחוקה מהם. ומשום כך חשבו רבים, כי ילדי ישראל גדלו "**כיהו-דים בלי זקנים**"⁷ כלומר התבגרו בטרם עת; האב-טיפוס לדמות זאת הוא הר-שלה של מנדלי מו"ס, אבל, לא כל ילדי-ישראל היו כמוהו.

הילדים, ככל הילדים, אהבו מעשיות, סיפורי-נפלאות, שירים, משחקים, חידות; אך כל זה היה פרי יצירתם ודמיונם, הרבי בחדר והמבוגרים בבית השלימו, במידת-מה, את החסר הזה בסיפורים שמצאו ב"**עין-יעקב**", "**יוסיפון**", "**ספר הישר**" ועוד⁸. משקם ביה"ס, ששפת הוראתו אידיש, סמוך לפרוץ מלחמת-העיר-לם הראשונה, גבר הצורך בספרות-ילדים בשפה זו. אך שלום-עליכם הקדים והכין סיפורים באידיש שנעשו אח"כ לסיפורי-יסוד לקוראים בשפה זאת.

סיפוריו פרצו יבשות ולשוונות, והיו חומר קריאה אף בברית-המועצות, אף-על-פי שהוא שאב את הווי תיאוריו מן החיים היהודיים שחותרת המסורת עלי-הם, נזקקו לסיפוריו גם המחנכים בבתי-הספר הסובייטיים, שלהלכה שללו כל זיקה להסטוריה ולדת של העם היהודי. אף הם לא יכלו להתעלם מן החיים

* קדלת וקדשת נכתב ב-1916. סיפור זה, אף כי הוא כלול בכרך ט' של כתבי שלום-עליכם "מעשיות לילדי ישראל" — אינו מתאים, לטעמי, להיות כלול בלקט זה.

6. ראה מירון, שלום-עליכם, פרקי מסה, הפרק "שלוש קאדנצות בפעולתו הספרותית של שלום-עליכם", "מסדה" 1970, עמ' 11.

3. שם.

4. ראה ש. ניגער, וועגן אידישער קינדער ליטעראַ-טור, שול אַלמאַנאַך פּילאַדעלפּיע 1935, עמ' 188.

5. ראה ג. ברגסון, שלושה דורות בספרות הילדים העברית, שער ב', עמ' 45—49.

— האווירה היתה מחושמלת. הרפת-קאות היו קשורות בהם, ובכל חג היתה עשייה שונה ממשנהו.

הילדים היו, שותפים פעילים בהכנות לחג, ונעשה הרבה להגביר את התחושה של שמחת החג. הם לא הבינו תמיד את המשמעויות של הסמלים, לפיכך ניתן ביטוי מוחשי לחג שהיה קרוב לתי-פיסתם: דמי-חנוכה, מסכות, ירק לש-בועות, סוכות לקשטן, גניבת אפיקומן, משחק אגוזים ועוד כאלה.

מה פלא כי מוטיבים אלה כה הרבו להעסיק את הילדים? שלום-עליכם היה להם לפה. אדרבא, עברו נא על לוח-השנה ותמצאו סיפור על כל אחד מן הימים הללו.

(2) **הדלות**: תוך כדי טיפול בחג עלתה בסיפוריו הבעייה החברתית-מעמדית, שרישומיה היו ניכרים בעולמם של הג-דולים ושל הקטנים כאחד. היתה רווחת השאיפה להגיע למה שיש לעשירים, או לפחות, להתקרב למה שיש להם: לאת-רוג, לסוכה נאה, לבגדים לכבוד יום-טוב; מי יביא עמו צידה צנועה בצאתם לטיול ל"ג בעומר, ומי ישווה לבן הג-ביר ש"נגש בגאותנות יתרה אל החבורה" והוא הביא "ראה גם ראה: הרי סוכר ותה... צימוקים... וגם תפוחים מתו-קים".

או: "מה תאמרו לאביו של זה? — ליגללגו עלי התלמידים בינם לבין עצמם — עני ואביון כמותו, קבצן היושב בר-חוב הקבציאלים יקנה אתרוג לעצמו?" או: "פירושה של אכילת קדחת אינך יודע? פירושה שאוכלים מכות... אדם שאין לו מה לאכול על כרחו הוא אוכל

העסיקו זה כפי שכבר צויין למעלה. בדורו של שלום-עליכם לא נשבה עדיין הרוח של הפידוצנטריזם, אך האמן ראה כבר אז את הילדות עומדת בפני עצמה ודרש לכבדה, הוא היה סניגורם של הילדים היהודים ותבע מהמבוגרים באמצעיו הספרותיים המפוארים להבינם ולכבדם.

וזאת עלינו להדגיש: מעטים הסופרים שכתבו לילדים לפני שלום-עליכם ואחריו אידיש או עברית והפכו להיות קלאסי-קאים בספרותנו לילדים. סופרים רבים שכתבו בראשית המאה ורבים שכתבו עד שנות הארבעים כבר נשכחו ואין קורא אותם. אך, כאמור, שלום-עליכם הוא בבודדים שגורלם שפר.

מה עשה את שלום-עליכם פופולארי בקרב קוראיו הצעירים? מהו המיוחד ביצירותיו שהפך אותו קלאסיקאי גם בספרות הילדים שלנו?

ד.

1) הוא הביא לילד את הנושא ואת הד-בקרב קוראיו הצעירים? מהו המיוחד ביצירותיו שהפך אותו קלאסיקאי גם בספרות הילדים שלנו?

הוא הביא לילד את הנושא ואת הד-מות הקרובים אליו — שהם חלק מח-ויותיו. הדבר בולט בנושאי החגים וימי-תענית. אלה היו אבן-יסוד בחיי היהודים בעיירה, החיים כאילו סובבו במעגל החג והתענית: ההכנות לקראתו, המ-סורת, הנהוג וההווי שלו והציפיה לחג שיבוא אחריו.

ילדי-ישראל חגגו את החג בדרך מש-להם, בכל אחד מהם היה מתח משלו

מכות... וכך הזכיה הגדולה היא לה־שיג דגל ותפוח שהם בעיני המבוגר פח־תי־ערך.

מה לכל זה ולימינו אנו ?

גם בימינו שואף הילד להשיג מה שאין לו. ואין לך ילד שבא על סיפוקו, וכל מאווייו מתמלאים, מכאן מסתברת הז־דהות מלאה עם הגיבור, שהוא קורא עליו, השואף ומקווה להגיע מעבר לה־שיג ידו. הילד רוצה לדעת, הישיג או לא ישיג את שחשקה נפשו, ואם ישיג — איך ? זאת ועוד : יש גם בימינו שכבה של ילדים שהמחסור הוא מנת חלקם, שאכן מורגשת בבית המגבלה שאינה מאפשרת להגיע למה שהגיעו השכנים. זוהי הבעייה הנצחית החברתית־כלכלית כפי שהיתה לפני שלושה דורות, והיא קיימת גם כיום.

שלוש־עליכם מתיחס לבעיית המעמ־דות בתחומי החיים השונים. אך הוא מבליט את הבעייה במוחשיות רבה באר־תו תחום שהילד רואה וחש את ההבדל : ב"חדר", בטיול, ובכל הקשור בחגים. בהקשר זה ההבדלים בולטים, מוחשיים יותר, והצער גדל.

3) **בעלי־חיים וצער**. יחסי אהדה הד־דיים של ילד ובעלי־חיים הם מן הידור־עים והנפוצים. למן גיל הילדות הקדומה משחק הילד עם בעלי־חיים, יודע להני־פיש את הצעצוע ולהאניש את החי. רגש של צער־בעלי־חיים טופח במסורת היהוד־ית. את ביטויו המוחשי ספג ביחס לאדם — רחמנים בני רחמנים — אך גם ביחס לחי. במציאות היום־יומית עמד הילד של שלוש־עליכם בפני סתירה בר־לטת בין מה לימדוהו לבין מה שראה

בסביבתו. נפשו של הילד אינה מוצאת תשובה על שאלות המנקרות במוחו, הוא מתרגש, מתקומם, מזדהה ודואב. ביטוי לכך אנו מוצאים בכמה סיפורים :

בעת היותו אצל חברו, בנו של השוחט, מתאר הוא שחיטה של תרנגול ואומר לפניו חברו : אביך גוי... כי "**אין בו צער בעל חיים**". ובתאור ההכנות לשחי־טה הוא מדגיש את האירוניה שבפעולה ומוסיף : השוחט עשה חסד עם התרנגול וברך... ואח"כ "חיק" עם החלף בצואר והשליכו מעליו...

הטבחית הרביצה לחתול כי חשבה שחטף כבד מעל דף מליחה, אח"כ נת־ברר ששחטו ששה עופות והיא, הטבחית, חשבה כי שחטו שבעה... אך לא בקשה סליחה מן החתול. הדבר נשכח כנראה, וגם החתול שכת — לכהרי אומרים "ראש חתול". אך הילד לא שכח והטיח בפני הטבחית. "**על לא עוול הרבצת בחתול אלהים לא יסלח לך**" והיא הטבחית : "**מניין גדלו כה טפשים בעו־לם ?**" (196) וכך גם כאשר פגעו בכלב, כל כלבי העיר הגיבו בשמעם את צעקות הכאב ; וכאשר הרגו שתי צפרים והילד מתערב, סוטר לו אביו על לחיו ואומר : "**שוטה שבעולם**", גם אמו אינה מבינה מדוע הוא בוכה כשזכר במותה של ילדה שכנה. היא מנגבת דמעותיו בסינרה באמרה "**ילד טפשוו**".... הוא סובל את סבלם של בעלי החיים ו... הוכתר כטיפש.

ב־"מתושלח" (95) אנו מוצאים סיפור

7. מספר סתם בסוגריים הוא מספר העמוד בספר "זקנים עם נערים" "דביר" תש"ך.

יהודי*)*. כמו בסיפור "מתושלח" על הסוס, כן בסיפור זה מביא שלום-עליכם תולדות חייו של הכלב. בדומה לבן-אדם אין הוא סתם יצור אלא נפש-חיה בעלת-הסטוריה וחשוב לנו לדעתה. רא-בטשיק, הסיפור ספוג אהבה ובולטת בו הבנה והזדהות של המספר עמו. יש הש-לכה של חיי אדם על חיי הכלב, ועל התנהגותו. נכון אין חידוש בנזקקות לנושא הכלב בספרות-ילדים, אך בספ-רותנו היה זה ודאי חידוש. ומן הראוי לצרף סיפור זה לסדרה של סיפורים על כלבים⁸, באשר "ראבטשיק" הקדים אותם בשני דורות לפחות. הסיפור מדגיש את אכזריותו של עולם הכלבים. (האם רק של כלבים?). אין המסכן מוצא את מקורו לא בכפר, לא ביער ולא בין חבריו — כלבי הקצבים. אין מושיע.

כדי להדגיש יותר את האנלוגיה בין אנשים לבין בעלי-חיים משתמש שלום-עליכם בסיפורו זה בדו-שיח ומתבל ב-טויים לשוניים המקובלים בין אנשים כגון "מאין בא יהודי" (הכוונה לכלב) "ברוך הבא, כלב" וכדומה.

4 שמות. שלום-עליכם מיחס חשי-בות לשמות, משחק בשמות, מכתיר בש-מות, והוא אמן בתחום זה. הכינויים חשובים מאד לשלום-עליכם, בקראנו את

8. ראבטשיק (א יידישער הונד) מעשיות פאר יידישע קינדער 1 עמ' 79. הסיפור הופיע במה-דורות רבות, בין היתר מעובד לילדים בהוצאת שרברק וילנא 1921.

9. חיי הכלב ריזי לב' תמוז; הכלב שפיץ — לש' לפיד; מכתבי מיקי — למ' רגב ואחרים.

מלא חיבה לסוס שבערוב ימיו נצלוהו: זהו סיפור חיים ארוך מתוך אהבה וכאב ולבסוף: בעליו של הסוס בכו בהעלמו יותר מאשר חלילה כאשר ילד עוזב את הבית.

וכן ב-"כפרות" (113) סטירה המכר-ונת למנהג של "כפרות".

ובסיפור הזוג (דאס פאַר-פאַלק) אנו מוצאים תיאור מלבב של תרנגולי-הודו, שנקנו על-ידי אשה, ומפטמים אותם בכח, כדי שיאכלום בפסח, למען... החג ואלהים.

אליגוריה? — לא: שלום עליכם מבקש לא לראות שום רמז לאליגוריה ולא "מה שנקראה סמליות אף לא בגרוש". זהו סתם "סיפור פשוט על שני יצורים תמי-מים מסכנים שחיו, אהבו, חלמו, סבלו, קוו ונרצחו ערב פסח בלא לדעת למה ועל-מה". (תרגום משלי — ג.ב.)**.

וב- נפש חיה (153) אנו קוראים: "יש לרחם על ציפור ולהחיותה משום צער בעל-חיים... לדבר הזה הסכמנו פה אחד". בפרק הראשון מובא הסיפור על הציפור לשם רקע לבא אחריו: סיפור על נפש-חיה-הילדה-האומללה, בת הרב רב זרח: "איש לא אהב את נפש חיה ורק רחם רחמוה".

"ומדי הביטי אל פני נפש חיה הגוועת נזכרתי בציפור הקטנה צהובת-המקור אשר מצאנו על הארץ בכבר הימים ולבי נתעלף בקרבי, ודמעות עלו בגרוני". (158) אסיים פרק זה במשפטים ספורים מוקדשים לסיפור "ראבטשיק" (כלב

** מעשיות פאר אידישע קינדער. עשטער בוק. "מארגן-פרייהייט" ניר-יארק, 1937 עמ' 127.

בן־רפאל **למשפחת תיש**. (113) ואח"כ בא קטע ארוך שמטפל בשם זה.

השמות אינם מודבקים בשירות־לב, אלא ניתן הסבר ופשר, "מפני" "משום", לכינוי המאפיין את האיש. **"הכל היו קוראים לי טופילי טוטוריטו, כל־כך למה? ראשית מפני"** (94). (כל ההדגשות גשות מכאן ואילך שלי — ג"ב). **"טיטוס הרשע — זה שם רבנו: כלומר השם האמיתי... היה ברוך משה, ורק מפני שבא אלינו להרביץ תורה... קראוהו... ואנחנו תלמידיו... שנינו קצת את שמו וקראנו לו, משום הקיצור "טיטוס הרשע".** (92); ולרבי אחר קראו: רבי־ודל "מלאך המות" (פלשתים). **"שרה המקור ננת" — כך קוראים לה שכניה ושכני־תיה"** (5) ושלוס־עליכם מסביר, מדוע הדביקו לה כינוי זה.

אך לא רק לבני אדם גם לבעלי־חיים היו שמות. והשמות מוסברים גם כאן ובעלי־משמעות היו: **"מתושלח, כך קר" או יושבי העיר לסוסו של... על שום...** (165);

לראבטשיק נוסף תיאור "כלב יהודי". ועוד כהנה וכהנה. הוא שנאמר לעיל — השם יוצר את הדבר.

5) **המבוגרים בעיני הילדים**. שלום־עליכם מגלה לילדים את עולם המבוגרים על כל גווניו. הראייה מבוגרת, פקחית, מעמיקה, חושפת את החולשות, והוא מעמיד את הקונפליקט בין הילד למבוגר בכל עוזה. ברוב סיפוריו, גם כשהגיבור הוא ילד, עומד לידו מבוגר, או שהוא פועל יחד עמו, או מסוכסך עמו: ההורים, הדודים והדודות, השכנים, הח-

סיפוריו, מתאמתת ההשקפה ש"קריאת שם של דבר פירושו יצירתו של דבר". (קאסוטו). ואכן שלום־עליכם יוצר את הדמויות בעזרת השמות ומוסיף להן מימד באפיון.

"וזאת לכם לדעת, כי תלמידים המ־צויים אצל רבם יודעים תמיד לכוון לו שם הולם ביותר. ואמנם שמו היה נאה לו והוא נאה לשמו".¹⁰

בעצם כך טוענים גם גיבוריו:

"כך היה מעיד עליו רבו רב יעקב והיה מגנה אותו על גודל קומתו ועל מראה המגשם בכל מיני שמות של גנאי: "גוי עצל", "גלית הפלשתי", "שור הבר", "חמור גרם", הולך על ארבע" וכיוצאים באלו שמות נאים". (143).

אין פלא שמשחק השמות היה מקובל גם על התלמידים והם אמצו לעצמם דרך זו של מתן כינויים גם ביחסים שבי־נס־לבין עצמם: **"מנהג הוא בבית רבנו, שכל נער חדש המצטרף לחבורה, מיד באים התלמידים ומוסיפים לו שם־לווי לשמו, יש ומשחקים בשמות על־ידי חרי־זה: יהודה — כלה נאה וחסודה, נתן — יושב כחתן, ירוחם — טפש יותר מחכם, נח — בעל כח וחסר־מח"**. (101).

יש והשם משפיל את בעליו: **"השם חייט תועבה לו, לא יזכר ולא יפקד לפניו"**; (ספר המועדים, סוכות. "דביר" תשט"ז עמ' 357, 359).

"שם משפחתו מגונה היה ביותר. בספר הנולדים היה כתוב שמו: מאיר

10. כל כתבי שלום־עליכם כרך ט. מעשיות לילדי ישראל, "דביר" תש"ה עמ' קפ"ו.

ייט, הרבי והרבנית, "משה לא קם כמו-הו" — בעת בניית הסוכה, נפתלצי הק-רח "בעלי כינור".

כושר ההתבוננות של הילד, כפי שמ-תארו שלום-עליכם, הוא מעמיק, חד, ושלום-עליכם מרחיב את הראייה הן של החזות החיצונית והן של הפנימית.

ה.

ילדות חידה. הרבינו דברים על הילדים הגיבורים ולא הזכרנו את הילדות. ואכן חידה-זוטא היא תופעה זאת. ברוב המכ-ריע של סיפוריו — גיבוריו של שלום-עליכם ילדים הם. כאילו לא גדלו ילדות בחברה שבה חי. ודאי, פה ושם משתרבב גם שם של ילדה, ובסיפורים מועטים היא הגבורה, שימק רוצה לזכות באהד-תה של בוזי. הוא מגייס לשם כך את ה"קבלה", שבעזרתה הוא מסוגל אפילו להביא לעולמנו זה את אמה המתה. אך הוא נסוג כי פניה חמרמרו.

שלום בן הגביר רבינוביץ, מועיד פגי-שה עם בת-החזן בליל שמחת תורה, והיא, הנערה, אמנם מגיעה ואף נושקת בידו של שלום, במקרה, בעת הקפתו וספר התורה בידיו. אך אלה מקרים מועטים, ויחסים כאלה בין ילד ויל-דה הם יוצאי דופן ביצירותיו. בדרך כלל — אין ילדות גיבורות. הדבר מתמיה. שכן בטיפוסי המבוגרים שלו האישה תופסת מקום נכבד, ומרובות דמויות הנשים: האמהות היהודיות בנות-החייל, השפחות, הטבחיות, האומנות, האלמנות הסוחרות ושבע גבורות משנה בנותיו של טוביה החולב. הן, הנשים, אוהבות מק-ללות, נאבקות קשה לקיום הבית. מדוע

נעלמו הילדות? לא מצאתי הסבר מניח את הדעת לעובדה, במיוחד נוכח הד-ברים שכתב שלום-עליכם עצמו ב"די ערשטע קאמונע"¹¹ (הקולקטיב הראשון), שם הוא מעמיד אלה מול אלה שבעה בנים ושש בנות ומוסיף, כי היחסים שבין הילדים והילדות הם כשל אש ומים. כה שונאים אהדי שאינם מסוגלים להס-תכל אלה בפני אלה. נגרם נזק בבית מאשימים אלה את אלה ופותחים במ-כות. וגם הבנות במרביצים. ובכן היו בנות ילדות ויש מה לספר עליהן — אך כאמור אינן גיבורות סיפוריו של שלום-עליכם והחידה בעיני לא נפתרה.

ו.

הכרת הילד. על-סמך כתביו ותיאוריו אנו למדים, כי שלום-עליכם היה בעל-כושר הסתכלות אינטואיטיבית באדם המבוגר והצעיר כאחד, הסתכלות זאת באה לידי ביטוי בתחומים שונים של חיי הילד ותיאורו מעידים על-כך. דמיונו של הילד ידוע לו היטב: שימק המדמיון (בסיפור "בוזי") טוען, כי "אנחנו הבנים כל יכולים". הוא רוצה להתרומם ולעוף מעבר לעננים; הוא יגיע מעבר לאוקי-נוס, לארץ הגמדים מצאצאי דוד המלך. וילד אחר יעוף לים הקרח לעורר משנתה את בת-המלכה.

מוטיל הילד, אף בשעות הקשות ליד מיטת חליו של אביו, נושא עיניו וליבו למקום אחר: "אצל הקוצים העוקצים, אצל הפקעים המתפקעים, אצל עגלו

11. מעשיות פאר אידישע קינדער II עמ' 158.

"אבינו מלך" או את משחק "שלי שלך", או את משחק "הסנורים" ... (עמ 156). אף ידעו ורינטים שונים במשחקים: במשחק האגוזים למשל הבחינו בין "מש-חק הגומה", "משחק הספסל", משחק הנפה" וכיוצא באלו (145).

החלום הוא נושא שכיח למדי בסיפורי שלום-עליכם. ילדים חולמים, גיבוריו מש-תחרים באמצעותו מיסורי-מצפון, ונר-תנים ביטוי למאווייהם ולחלומותיהם. ולבסוף — **ריבוי המכות**. יש מכים: ההורים מכים, הרבי מרביץ, הילדים מכים זה את זה, וילדים יהודים מעיזים להכות "שקצים" בהשראת הגיבורים ההסטוריים שלמדו עליהם. בני-אדם מכים בעלי-חיים. יש הרבה אלימות בער-למו של שלום-עליכם. הוא, כמובן, אינו משלים עם עולם זה, אך זה היה חלק מן ההווי שבו חי וחיו ילדיו.

כן, חדירתו הפסיכולוגית, כאמור, עמוקה ומוצאים אותה כמעט בכל אחד מסיפוריו. אך נראה לי, כי במרוכז ובעוצ-מה היא באה לידי ביטוי בספרו "מוטיל בן פייסי החזן", משום שסיפור זה מש-תרע על פני גילים שונים, מקומות שונים ובסיטואציות מרובות.

ספר זה הופך, אפוא, להיות קלאסי בנושא בו אנו עוסקים — הילד בספרות הילדים.

פטור אני מניהול "תעמולה" למען מסירת סיפוריו של שלום-עליכם לילדינו, כי הרי כך נדמה לי, הם ממילא מגיעים אליו ומן הסתם יגיעו אליו עוד יותר, לאחר שיימסר לידיהם "מוטיל בן פייסי החזן" במהדורה החדשה. אף-על-פי-כן מן הראוי לומר מלים ספורות נוספות לעניין זה.

של השכן שנמכר לקצב, אצל הנהר המ-פכה והומה במורד ההר, או אפילו שם במרום, בכיפה הגבוהה הרחבה והעמו-קה, בכיפה כחולה זו שקוראים לה שמי-ים¹² אך לא רק את עולמם שלהם רואים הקטנים. הם מתבוננים במשקפים שלהם בעולמם של המבוגרים ורואים עולמם זה ראייה תמימה אך של אמת, בלי כחול ושרק. ראו נא איך יודעים הקטנים לראות את המגווח שבגדולים, מאלצים את עצמם להתאפק ולא לפרוץ בצחוק, עד שבכל זאת אי אפשר יותר, גם אם ינסו לכפות על עצמם שלא לצחוק, לא יוכלו. **"בתחילה יחנקו עד כמה שאפ-שר אח"כ יתחיל מטח יריות שכלכם תפרצו בצחוק. את ההגיון שבדבר אין אנו יודעים"**.

שני העולמות, זה של הגדולים וזה של הקטנים, שונים בתכלית שינוי זה מזה. אילו צריך היה שלום-עליכם לבחור באחד מהם, אין לי ספק באיזה היה בר-חר. כי הרי בעולמם של הגדולים הוא רואה הרבה שלילה והוא מטיח בהם, בהומור שלו, ואילו את עולמם של הקט-נים הוא אוהב ואין בדבריו כמעט ביקור-רת. ואם רוצה שלום-עליכם להציג באור חיובי אדם מבוגר מצינו הוא כך:

"אדם תמהוני הוא לא קם כמשה, נשמת-ילד לו". וזה מספיק כדי לציין מה רבה מידת החיוב שבו.

המשחק הוא צורך טבעי לאדם, ילדי-יהודים שחקו ככל הילדים, הם ידעו משחקים סתם, של כל ילדי-העולם ומש-חקים שהיו קשורים בחגיגה שלהם. **"ואנחנו שחקנו בחבורה את משחק**

12. כל כתבי שלום-עליכם כרך ז' עמ' כ"א.

לא בכל הלקטים יש חפיפה של הסיפורים. יש מהם המופיעים בכל הלקטים בידיש ובעברית ויש שמופיעים בלקט אחד ובשני לא¹⁴. מן הסתם יתעורר חר-קר וינסה להסביר מדוע חל שינוי זה מלקט ללקט.

אך טעות היא לחשוב שיצירתו של שלום-עליכם לילדים וסיפוריו על ילדים נמצאים מפוזרים בעשרות כתביו שעור-כיהם הועידו אותם למבוגרים ונראה לי, כי הגיע הזמן ללקטם ולרכזם, כמובן לאחר סיווגם מחדש ותרגומם מחדש.

יש ביצירתו של שלום-עליכם אלמנטים כלליים, שהם סימני היכר של ספרות טובה: מתח, הפתעות, קונפליקטים שאנו מצפים לפתרון, העמדת בעיות ונושאים שהילד קרוב להם והם קרובים לו ויש לפחות שלושה דברים, שבשעתו הגבירו את הקרבה: האחד — התיאור-רים הפלסטיים, החיים; השני — הלשון ותיבול לשון המקרא בה והאסוציאציות המעלות דמויות מקראיות; והשלישי — ההומור. שלושה קוים אלה הם מאבני היסוד ביצירתו של שלום-עליכם ומחיי-בים דיון נפרד.

סיפוריו של שלום-עליכם לילדים הוצאו או בעשרות מהדורות של חוברות בודות ושל לקטים שונים, מיוחדים לילדים בעברית וביידיש.¹³

13. ראה:

א) אוריאל אופק עולם צעיר הוצאת "מסדה" 1970 עמ' 732 ואילך.

ב) אברהם שאנן, מלון הספרות העברית וה-כללית "יבנה" 1959 עמ' 838.

ג) שאלעם-אלייכם, געקליבענע ווערק "מאיסעס פאר קינדער", שול און בוך, מאסקווע, 1926.

ד) בוזי און אנדערע דערציילונגען "אונדנער פריינד" ווארשע 1936.

ה) מעשיות פאר אידישע קינדער" בשני כרכים בהוצאת "מאָרגן פרייהייט" ניריארק 1937.
14. בכרך ט', של כתבי שלום-עליכם מעשיות לילדי ישראל בתרגומו של ברקוביץ, שהופיע בהוצאת "דביר" בת"ש, מודפסים 14 סיפורים, ובלקט "זקנים עם נערים" באותה הוצאה משנת תש"ך — עשרים שנה לאחר מכן — מודפסים 16 סיפורים, מהם 9 שאינם בלקט הראשון.